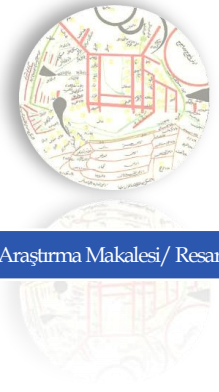

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
29. Sayı/Issue Aralık/December 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

Araştırma Makalesi/ Research Article

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut501>

Divan Şiirinde Gâşiye-dâr/Gâşiye ber-Dûş (Haşa Tutucu, At Uşağı)

Gâşiye-dâr/Gâşiye ber-dûş (Saddlecloth Holder, Horse Servant) in Divan Poetry

Öz

Osmanlı devrinde neşredilen sözlüklerde gâşiye kelimesine umumiyetle örtü, at eyerinin altındaki süslenmiş örtü manası verilmiştir. Bu kelime Türkçede haşa karşılığında kullanılmaktadır. Arapça "gâşiye"ye Farsça ekler getirilmek suretiyle türetilen gâşiye-dâr ve gâşiye ber-dûş ibareleri "haşa tutucu, at seyisi, at uşağı, hizmetçi, tabi" anlamlarındadır. *Ferheng-i Câmî-i Fârsî Be-Türkî (İstanbulî)* adlı sözlükteki ifadelerle göre gâşiye ber-dûş kelime grubunun "gâşiye ber-dûş keşiden" birleşik fiiline dayandığı söylenebilir. Altın ve sırmalı iplik ile süslenen gâşiye, altından mamul olduğu izlenimi verirdi. Resmi törenlerde hükümdarın atının önünde gâşiyeyi taşıyan rikâbdarlar, onu yukarıya kaldırıp sağa sola çevirmişlerdir. Eyyübî, Memlûkler ve Selçuklu gibi devletler gâşiyeyi hükümlerlik simgesi olarak görmüşlerdir. Osmanlılarda ilmiye sınıfı mensuplarının, bazı devlet erkânının, mevleviyet rütbesine erişmiş kadınların gâşiyeli ata bindikleri bilinmektedir. Gâşiyeli ata binmek zenginlik ve azamet göstergesidir. Gâşiyenin törenlerde padişahın atının önünde taşınması onun saltanatını sembolize etmektedir. Tarihte bazı hükümdarlar savaşta mağlup oldukları ya da üstünlüğünü kabul ettikleri hükümdarın atının haşasını omuzunda götürmüşlerdir. Bu davranış hükümdarın başkasının hâkimiyetini kabul etmesi anlamına gelmektedir. Bu makalede, divan şairlerinin gâşiye-dâr ve gâşiye ber-dûş ibareleriyle oluşturdukları imgeler incelenmiştir. Bu kavramlar bağlamında okunan 261 divandan elde edilen bulgular çeşitli başlıklar altında irdelenerek divan şairlerinin bu kavrama yaklaşımı tespit edilmiştir. Çalışma ile divan şiiri estetiği ve işlevsel sözlük çalışmalarına katkı sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, gâşiye-dâr (haşa tutucu), gâşiye ber-dûş (at uşağı, tabi).

Abstract

In the glossaries published during the Ottoman period, the word "gâşiye" was typically associated with meanings of cloth, and the type of embellished cloth below the horse saddle. In Modern Turkish, this word corresponds to "haşa". The expressions "gâşiye-dâr" and "gâşiye ber-dûş" derived through the addition of Farsi affixes carry the meanings of "saddlecloth holder, horse groom, horse servant, maid, subordinate". According to the expressions in the *Ferheng-i Cami-i Farsi Be-Turki (Istanbul)* dictionary, it can be said that the gâşiye ber-dûş word group is based on the combined verb "gâşiye ber-dûş keşiden". The gâşiye decorated with gold and glazed thread would give the impression that it was made of gold. During the official ceremonies, the rikabdars, who carried the gâşiye in front of the monarch's horse, lifted it up and turned it to the right and left. States such as the Ayyubids, Mamluks and Seljuks saw gâşiye as a symbol of rulership. In the Ottomans, it is known that the members of the scholar class, certain state officials and kadıs who reached the rank of mevleviyeh rode horses with gâşiye. Riding horses with gâşiye was regarded as a sign of wealth and grandness. Gâşiye carried in front of the Sultan's horse in ceremonies symbolized his sultanate. Certain rulers in history carried on their shoulder the saddlecloth of rulers whom they were defeated against in war or acknowledged as superior. This act meant the ruler had acknowledged the rulership of another. In the present article, the imageries constructed by divan poets using the expressions gâşiye-dâr and gâşiye ber-dûş were examined. The findings obtained from 261 divans read within the context of these concepts were examined under various headings and the approach of divan poets towards this concept was identified. With the present study, it was aimed to contribute to future studies on divan poetry aesthetics and functional glossaries.

Keywords: Divan poetry, gâşiye-dâr (saddlecloth holder), gâşiye ber-dûş (horse servant, subordinate).

Osman Kufacı*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.

Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat

Fakültesi, Sinop/Türkiye

Elmek: osmankufaci@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8505-6518

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 22.09.2022

Kabul Tarihi: 29.10.2022

E-yayın Tarihi: 30.12.2022

Atıf/Citation:

Kufacı, O. (2022). Divan Şiirinde Gâşiye-dâr/Gâşiye ber-Dûş (Haşa Tutucu, At Uşağı). *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (29), s. 14-32.

Giriş

Osmanlı döneminde yayımlanan sözlüklerde gâşiye kelimesine genel olarak; örtü, perde, örten şey, şeref, at takımından haşa, at eyerinin altına serilen sırmalı ve şeritli örtü, kalbi kaplayan ince zar, kıyamet, cehennem ateşi, bir insana kâbus gibi çöken dilenciler, toplulukla ziyaretlere gelen dostlar, felaket¹ gibi anlamlar aktarılmıştır. Gâşiye Türkçede haşa, Arapçada ise kıyamet anlamındadır. *Ahterî-i Kebîr*'de "asılda setr ediciye" gâşiye denildiği nakledilir. İnsanları setrettiği için kıyamet, eyeri bürüyüp setrettiği için eyer örtüsü olarak adlandırılmıştır. Karında meydana gelen hastalığa da gâşiye (Ahterî Mustafa Efendi, 2009: 251) denilmiştir. Türkiye'de yayımlanmış *Arapça-Türkçe Sözlük*'te (Mutçalı, 1995: 626) kelimenin "kalp dış zarı; felaket, afet; baygınlık; uyuşma; hizmetkârlar, maiyet" anlamları bulunur. Ayrıca bu sözlükte el-gâşiye ibaresi için "kıyamet" karşılığı yer alır. Konumuzla ilgili olarak Mutçalı'nın naklettiği "hizmetkârlar, maiyet" anlamı dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in 88. suresi "gâşiye" adını taşımaktadır.

Arapça gâşiye ve Farsça -daşten fiilinin geniş zaman gövdesi -dâr eklenerek teşkil edilmiş birleşik sıfat olan "gâşiye-dâr" lafzı için Osmanlı dönemi sözlüklerinde "gâşiye tutan, haşa tutan, seyis, at uşağı"² anlamları vardır. Aşağıda zikredilen sözlükler içerisinde sadece *A Turkish And English Lexicon*'da (Redhouse, 1996: 1334) ve *Lügat-i Nâcî* (Muallim Nâcî, 1904: 547) gâşiye ber-düş ibaresini sözlüklerine almışlardır. Bu kelime grubunu *A Turkish And English Lexicon* "at bakıcısı, seyis, çok mütevazı bir hizmetçi"; *Lügat-i Nâcî* ise "seyis, at uşağı" olarak anlamlandırmıştır. Mütercim Asım Efendi (2009), *Burhân-ı Katî*'de "gâşiye ber-düş" maddesinde "muti ve münkâddan kinayedir." der. İsrâfil Babacan Sebki-Hindî üzerine makalesinde de ibarenin "muti, söz dinleyen" (2009: 44) anlamlarında olduğu kanaatindedir. *Ferheng-i Câmi'-i Fârsî Be-Türkî (İstanbulî)* (Sâlehpour, 1991: 705) adlı sözlükte "gâşiye ber-düş keşiden" kelime grubunun kinaye olarak "itaat etmek, tabi olmak"; "gâşiye ber-düş" için ise "tabi, peyrev" manaları kaydedilir. Aynı sözlükte "gâşiye-dâr" kelimesi 1. "Ulu bir kimsenin atının yapığını çeken kimse." 2. "Seyis, hizmetçi, uşak.", 3. "Peyrev, tabi" olarak izah edilmektedir.

Eski dönemlerde atın üzerindeki eyer örtüsü olan gâşiye altın ve sırmalı iplik ile süslenmiştir. Bu hâliyle görünüşü altından imal edildiği hissini uyandırmıştır. Rikâbdarlar, tören günlerinde sultanın atının önü sıra gâşiyeyi taşımışlardır. Sultanın atının önünde yürüyen rikâbdarın gâşiyeyi yukarıya kaldırdığı ve sağa sola çevirdiği rivayet edilir. Tuğrul Bey'in yardımıyla esirlikten kurtulan Abbasi Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın Bağdat'a dönüşü sırasında Tuğrul Bey, sultanın atının dizginini tutup omzuna gâşiyesini (eyeri örtüsünü) alarak Halife'ye saraya kadar eşlik etmiştir (Merçil, 1996: 398). I. İzzeddîn Keykâvûs 1214 tarihinde Trabzon Rum İmparatorluğu toprağı

¹ Kelimenin tanımında şu sözlüklerden yararlanılmıştır: *Kamus-ı Türkî*'de (Şemseddin Sâmî, 1900: 960), *Lehce-i Osmânî*'de (Ahmet Vefik Paşa, 1308: 1247), *Lügat-i Nâcî* (Muallim Nâcî, 1904: 547), *Kâmûs-ı Osmanî* (Mehmed Salâhi, 1322: 162), *Lügat-i Remzî*'de (Remzî, 1305/II: 3), *Resimli Kamus-ı Osmanî* (Ali Seydi Bey, 1909-1912: 708), *Türkçe Lügat*'ta (Toven, 1924: 490), *Mükemmel Osmanlı Lügatî*'nde (Ali Nazîmâ ve Reşâd Faik), 1901: 528), *Lügat-ı Cûdî*'de (İbrahim Cûdî Efendi, 1913: 688), *A Turkish And English Lexicon*'da (Redhouse, 1996: 1334).

² Bir önceki dipnotta künyesi verilen sözlükler arasında *Lügat-i Nâcî* (Muallim Nâcî 1904: 547), *Kâmûs-ı Osmanî* (Mehmed Salâhi, 1322: 162), *A Turkish And English Lexicon*'da (Redhouse 1996: 1334), *Mükemmel Osmanlı Lügatî* (Ali Nazîmâ ve Reşâd Faik) 1901: 528) ve *Lügat-ı Cûdî*'de (İbrahim Cûdî Efendi 1913: 688) gâşiye-dâra dair tanımlama yapılmıştır.

olan Sinop'u fetheder. Trabzon Rum İmparatoru Kir Aleksî, Anadolu Selçuklu Hükümdarı'nın atının gâşiyesini omzuna alarak hükümdarın önü sıra yürür. Bu durum Kir Aleksî'nin Anadolu Selçuklu Hükümdarı'nın egemenliğini tanıdığını bildirmektedir (Şahin vd., 2018: 709).

Gâşiye, sahibinin zenginliğini ve haşmetini göstermiştir. Saltanat alametlerinden biri olan gâşiye Selçuklular ve Memlûkler devrinde padişahlara mahsustur. Sultanların hükümranlığını simgelemek üzere merasimlerde padişahın atının önünde taşınmıştır (Pakalın, 1993/I: 649). Eyyübî, Memlûkler, Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti zamanlarında gâşiye hükümdarlık alameti olarak görülmüştür. Gazneliler Devleti'nde ilmiye sınıfına dâhil olan kimseler gâşiyeli atlara binmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de ilmiye sınıfı mensuplarının ve devlet erkânının gâşiye kullandıkları görülmektedir. Mevleviyet payesi elde etmiş kadıların atlarının eyerinin örtüsü gâşiye (haşa) olarak tesmiye edilmiştir. Yüksek rütbeli bazı devlet erkânının 19. yüzyılda gâşiyeli ata binmesi kanun gereğidir (Merçil, 1996: 399).

Bu makale, gâşiye-dâr (haşa tutucu), gâşiye ber-dûş (omuzunda haşa), gâşiyeye-keş (haşa çeken) ve bu manaları muhtevi ibarelerle ilgili şiirlerin incelenmesini içermektedir. Makale sınırları içerisinde kalmak için XIII. yüzyıldan 1, XIV yüzyıldan 3, XV. yüzyıldan 26, XVI. yüzyıldan 62, XVII. yüzyıldan 51, XVIII. yüzyıldan 59, XIX. yüzyıldan 54, XX. yüzyıldan 5 divan olmak üzere 261 eserde ilgili mefhumla ilişkin okumalar gerçekleştirildi. Neticede XIV yüzyıldan 1, XV. yüzyıldan 1, XVI. yüzyıldan 10, XVII. yüzyıldan 7, XVIII. yüzyıldan 9, XIX. yüzyıldan 5 divan olmak üzere 33 eserde söz konusu mefhumla karşılaşmıştır. 18 şiirde yer vermesiyle Yahyâ Nazîm (öl. 1727) şairler içerisinde bu mefhumu en fazla kullanan şair olmuştur. Okumalar sonucunda tasnif edilen beyitlerin çoğunluğunda herhangi bir unsurun gâşiye-dâr/gâşiye ber-dûş vb. olarak hayal edildiği görülmüştür. Gâşiye-dâr/ gâşiye ber-dûş vb. olarak hayal edilen hususlar; *Dinî ve Tasavvufî Kavramlar, Melekler, Şairin Kendini Övmesi Bağlamındaki Kavramlar, Şahuslar, Tabiat, Yücelik Bildiren Kavramlar* başlıkları altında ele alınmıştır.

1. Gâşiye-dâr (At Uşağı) Olarak Hayal Edilen Hususlar

1.1. Dinî ve Tasavvufî Kavramlar

1.1.1. 'Akl-ı Küll

Sehmî (öl. 1062/1651-52), talebesi olduğu Çivi-zâde Mehmet Efendi (öl. 1587) övgüsündeki beyitte onu gaip otağının padişahı olarak nitelemiştir. Çivi-zâde Mehmet Efendi'nin tabiatını ata benzetmiştir. Bu tabiat atı saba (gibi) süratlidir. Böyle bir atın uşağı (ancak) "Allah'ın kudretinden ilk önce ortaya çıkan akıl. Arş-ı azam, Cebrail, Hz. Muhammed'in nuru" (Cebecioğlu 2004: 45) şeklinde tanımlanan akl-ı küll olabilir. Çivi-zâde Mehmet Efendi'nin tabiatı atının haşasını tutanın/uşağının akl-ı küll olarak tasavvur edilmesinde Osmanlı Devleti'nin şeyhülislamı (1582-1587) olması amildir:

'Akl-ı küll şâh-ı serâ-perde-i gayb iken olur
Eşheb-i tab'-ı sabâ sür'atüne gâşiye-dâr³

Sehmî (Dirican, 2007: 109)

³ Makalemizde imla birliği sağlayabilmek için gâşiye-dâr ve gâşiye ber-dûş imlasını tercih ettik. Beyitlerin diliçi çevirilerinde bahsi geçen ibareleri "at uşağı, at seyisi" olarak çevirmeyi uygun gördük. Ancak bu ibarelerin "tabi olmak, hizmetinde olmak, kulluk etmek" manaları da akılda tutulmalıdır.

“Akl-ı kül, (sen) gaip otağının padişahı iken saba süratli tabiatının atına at uşağı olur.”

1.1.2. Af ve Şefaaf

Bazı kaynaklarda (Müslim, “Îmân”, 302; Buhârî, “Tevhîd”, 24) mahşer gününde Hz. Peygamber’in affetme ve şefaaf etme yetkisine sahip olacağı bildirilmiştir (Yavuz, 2010: 412). Bu inanç, “af ve şefaaf”ın Hz. Muhammed’in mahşerde iki omuzda haşa taşıyan/at uşağı olacağı imgesiyle okuyucuya ifşa edilmiştir:

Ol şehin mahşerde iki gâşiye ber-dûşıdır
Muttasil ’afv ü şefâ’at der-yesâr ü der-yemîn

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 419)

“Solda af ve sağda şefaaf daima o padişahın mahşerde iki at uşağıdır.”

1.1.3. Fetih, Tevfîk (Allah’ın Yardımı), Zafer

Kara Fazlî (öl. 1564), Sultan Süleyman’ın (öl. 1556) şehzadesi Şehzade Mustafa’nın (öl. 1553) oğlu Şehzade Mehmet’in (öl. 1553) doğumunu tebrik için bir şiir kaleme alır. Şair, şiirdeki şu beyitte Şehzade Mehmet için iki dilekte bulunur. Bunlardan ilki Şehzade’nin gençliğe erişip talih atına binmesidir; ikincisi ise onun atının önünde at uşağının daima fetih ve zafer olmasıdır:

Nev-cüvân olup semend-i devlete olsun süvâr
Gâşiye-dârı önünce dâyimâ feth ü zafer

Kara Fazlî (Özkat, 2005: 181)

“(Şehzade Mehmet) genç olup talih atına binsin. Önünde atının uşağı daima fetih ve zafer olsun.”

19. yüzyıl şairlerinden Eşref Paşa (öl. ?), Başkomutan Mehmet Rüşdî Paşa (öl. 1882) övgüsünde “ıydiye” kasidesi nazmeder. Şair, ilmi ve fikirlere bakımından Paşa’nın üstünlüğünü belirtmeye çalışır. Paşa’nın ilmini koruyan Allah’tır. Soyut bir kavram olan re’yi/fikri, ata teşbih ederek somutlaştırmaktadır. “Zaferin ve Allah’ın yardımı”nın, Paşa’nın düşüncelerine yardım etmesi, Paşa’nın fikir atının seyisinin “Allah’ın yardımı ve zafer”in olması imgesiyle izhar etmektedir. Bu tarz bir imgenin teşkil etmesindeki amaç Paşa’nın yüceliğini açığa çıkarmaktır:

Hâris-i dânişine hıfz-ı ilâhî yâver
Fâris-i re’yine tevîk ü zafer gâşiye-dâr

Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006: 94)

“(Başkomutan Mehmet Rüşdî Paşa’nın) ilminin saklanması için Allah’ın koruması yardımcıdır. Görüşünün atlısına Allah’ın yardımı ve zafer at uşağıdır.”

Yahyâ Nazîm, padişah övgüsündeki bentte ona çeşitli dualar etmektedir. Şairin temennilerinden biri “Allah’ın yardım eli ve zafer”in padişahın at uşağı olmasıdır. Bu tabirin kullanılması padişahın yüceliğini ön plana çıkarmaya yöneliktir:

’Avn-i Hak pâdişehim eblak-ı reh-vârın ola
Dest-i tevîk ü zafer gâşiye ber-dârın ola

Nusret ü⁴ fethin iki peyk-i sebük-bârın ola
İns ü cân yerde melek gökde senâ-kârın ola
Kande ´azm eyler isen ´avn-i Hudâ yârin ola
Hazret-i Hızır-ı nebî kâfile-sâlârın ola

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 1109)

“Padişahım! Allah’ın yardımı, rahvan atın olsun. Allah’ın yardım eli ve zafer senin at uşağın olsun. Allah’ın yardımı ve fetihlerin iki hızlı habercidir. İnsan ve can yerde, melekler gökte övgücün olsun. Her ne ile uğraşırsan Allah’ın yardımı dostun olsun. Hızır Peygamber rehberin olsun.”

1.1.4. İnsan

17. yüzyıl şairlerinden Yârî (öl. ?), kaside nazım şekli ile yazdığı şiirde çeşitli öğütler verir. Aşağıdaki beyitte de bu tavrını sürdürür. Rıza kelimesinin *Kubbealtı Lugatı*’nda geçen anlamlarından bazıları şunlardır: 1. “Hoşnut ve memnun olma durumu, hoşnutluk, memnunluk” 2. “Râzı olma, kalben hoş görüp kabul etme, kolaylıkla benimseme, karşı koymama” (Ayverdi, 2020: 1026). Cüneyd-i Bağdadî (öl. 909), rızayı insanın iradesini ortadan kaldırması olarak açıklamaktadır. Tasavvufta rıza 1. Allah’ın kulunun her yaptığından memnun olması 2. Kulun Allah’ın kendisi için takdir ettiği her şeyi memnuniyetle karşılması şeklinde iki türlü tarif edilir (Uludağ, 1999: 436). Sufiler, rıza pazarı sözüyle seyr ü sülukta ortaya çıkan her şeyin Allah Teâlâ’nın iradesi ve rızasıyla meydana geldiğini haber verirler (Cebecioglu, 2004: 517). Rıza mefhumu tasavvuf literatüründe de ıstilahî bir mana kazanmıştır. Mutasavvıflar, kendi lisanlarınca, rıza mefhumuna dair çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Şair, muhataba eğer insani vasıflara sahipse rıza atının haşa tutucusu/seysisi olmasını tavsiye eder. Yârî, okuyucularından Allah’ın takdir ettiklerinden şikâyet etmemelerini, bilakis Allah’ın iradesine teslimiyet içerisinde olmalarını ister. Beyitte gâşiye-dârî (at seyisliği mesleği) ibaresi “Bir şeye hizmet etme”nin timsalidir:

Hem gâşiye-dârî-i rızâ ol
Hem semt-i rızâda bul vefâyı

Yârî (Karayazı, 2012: 494)

“(Eğer insansan) hem rıza (atı)nın seyisliğini yap hem rıza semtinde vefayı bul.”

1.2. Melekler

1.2.1. Cebrail

Bilindiği üzere Miraç gecesinde Hz. Peygamber önce Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’te bulunan Mescid-i Aksa’ya Burak adlı binitiyile yolculuk etmiştir. Daha sonra Refref’le Allah’ın huzuruna varmıştır. Miraç yolculuğunda Cebrail, Hz. Peygamber’e Sidretü’l-müntehâ’ya kadar eşlik etmiştir. Miraç hadisesinin konu edildiği beyitte Cebrail nâmûs-ı ekber (en büyük hayâ sahibi) ve Hz. Peygamber’in atının uşağı olarak vasıflandırılmıştır. Cebrail’in bu şekilde betimlenmesi Hz. Peygamber’e Miraç gecesini refakat etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hz.

⁴ Alıntılanan metinde “Nusret-i fethin” ibaresi anlamca daha uygun olduğu için “Nusret ü fethin” olarak imla edilmiştir.

Peygamber'in yüceliği büyük meleklerden Cebrail ile okuyucunun dikkatine sunulmaktadır:

Şeb-i Mi'râc'da nâmûs-ı ekber gâşiye-dârun
Sezâdur fahr iderse bu refâkat yâ Resûlallah

Aşkî Mustafa (Bıyık-Yapa, 2007: 37)

"Miraç gecesinde en büyük hayâ sahibi (Cebrail) senin atının uşağıdır. Ey Peygamber, bu yol arkadaşlığından dolayı (Cebrail) övünürse uygundur."

1.2.2. Melek/Melekler

Yahyâ Nazîm, Hacı Selim Giray Han övgüsünde kaleme aldığı bentte onun yüceliğini çeşitli imgelerle okuyucularla paylaşır. Bunlardan birinde onun atının önünde felek haberci ve melek ise haşa tutucu olmuştur. Şair, ortaya koyduğu imgede Hz. Peygamber'in yüceliğine temas etmiştir:

Ey serîr-i kereme hân-ı mürüvvet-kirdâr
Şeref-i dûde-i Cengîz şeh-i pâk-tebâr
Piş-i rahşında felek peyk ü melek gâşiye-dâr
Ey feres-rân-ı zafer tevsen-i tevfik-süvâr
Kande 'azm eyler isen 'avn-i Hudâ yârin ola
Hazret-i Hızır-ı nebî kâfile-sâlârin ola

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 1109)

"Ey cömertlik tahtına cömert davranışlı Han. Cengiz soylu! Atının önünde felek haberci ve melek haşa tutar. Ey zafer ve Allah'ın yardımı atına binen! Her ne ile uğraşırsan Allah'ın yardımı dostun olsun. Hızır Peygamber rehberin olsun."

Hz. Peygamber övgüsündeki bentte melekler onun at uşağı olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'i ululamak için böyle bir imgeyi tesis edilmiştir:

Şeh-i 'arş-âsitânsın kurb-ı Hak cây-ı karârındır
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr-yârındır
Ümem râyât-ı şer'inde sipâh-ı bî-şümârındır
Melekler gâşiye-dârın felekler reh-güzârındır
Senin-çündür bu mevcûdât saddak yâ Resûlallah

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 1097)

"Eşiği arş olan padişahsın, Allah'ın yakınlığı senin durduğun makamdır. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali senin dört dostundur. Ümmetler senin şeriatının bayraklarında sayısız askerindir. Melekler at uşağın, felekler yolundur. Ey Allah'ın Resülü bu varlıklar senin içindir, (senin peygamberliğini) tasdik ederler."

1.2.3. Mikâil

Aşkî Mustafa (öl. 1871-1877) Hz. Peygamber'i, iki melek ve diğer peygamberler aracılığıyla methetmektedir. Şair, tüm peygamberlerin onu övdüğü ve ona çavuş oldukları imgesini dile getirmektedir. Cebrail ve Mikail'in Hz. Peygamber'in atının haşasını tutması/seyisi olması, Hz. Peygamber'in yüceliğini aşikâr etmektedir:

Gâşiye-dârun olup Cibrîl ü Mikâ'il senün
Cümle mürsel alkış etmiş çâvuşân olmuş sana

Aşkî Mustafa (Bıyık-Yapa, 2007: 180)

“Cebrail ve Mikail senin atının uşağı olup tüm peygamberler övüp sana çavuş olmuşlar.”

1.3. Şairin Kendini Övme Bağlamındaki Kavramlar

Kimi şairler kendileri ile gâşiye-dâr arasında çeşitli bakımlardan ilgi kurmuşlardır. “Senün” redifli gazeldeki beyitte Nâbî (öl. 1712), sevgiliyi güzellik padişahı olarak tahayyül etmiş ve kendini de güzellik padişahının at uşağı olarak değerlendirmiştir. Gül ile sevgili, yeşil yaprak ile de kendisi arasında ilgi kuran şair, sevgili ile ilişkisini daha iyi resmedebilmek için leff ü neşr sanatını tercih etmiştir:

Mâbeyn-i gülde reste olan berg-i sebzeş
Sen şâh-ı hüsn gâşiye-dârun benüm senün

Nâbî (Bilkan, 1997/II: 796)

“Sen güzellik padişahısın, güller içinde kurtulmuş/ayrılmış olan yeşil yaprak gibi senin at uşağın benim.”

1.3.1. Fikir

Sabrî Mehmed Şerîf (öl. 1645), “Kasîde berây-ı ‘Alî Rızâyî Çelebi hemşîre-zâde-i Yahyâ Efendi” başlıklı şiirde yer alan beytinde kendini hüner atının usta at binicisi olarak tasvir eder. Mana ışığı ile hızlı giden fikrinin de at uşağı olduğunu tasarlarmaktadır. Başka bir deyişle şair okuyuculara mananın ışığı ile hızlı giden fikrinin kendisine hizmet ettiğini anlatmaktadır:

Şeh-süvâr-ı hünerem gâşiye ber-dûşum olan
Pertev-i ma’î ile fikr-i sebük-bârumdur

Sabrî Mehmed Şerîf (Çeçen, 2010: 200)

“Hünerin usta at binicisiyim. At uşağım, mananın ışığı ile hızlı giden fikrimdir.”

1.3.2. Kâsıd-ı Şî’r-i Ter (Taze Şiir Habercisi)

17. yüzyıl şairlerinden Vahyî (öl. 1718), gazelindeki mahlas beytinde hem muhatabını hem de kendini övmektedir. Şair; midhatı (övgü) bir rehe (yol); şî’r-i teri (taze şiir), kâsıda (haberci) teşbih ettikten sonra taze şiir habercisini methedilen şahsa at uşağı edeceğine ilan etmektedir:

Reh-i midhatde biz ol şâh-süvâra Vahyî
Kâsıd-ı şî’r-i teri gâşiye ber-dûş iderüz

Vahyî (Taş, 2004: 408)

“Ey Vahyî! Biz o usta at binicisine övgü yolunda taze şiir habercisini at uşağı ederiz.”

1.4. Şahıslar

1.4.1. Devlet Büyükleri

1.4.1.1. Beyler

Taşlıcalı Yahya Bey (öl. 1582) sevgilinin nazlı oluşunu at imgesiyle okuyucuya sunmaktadır. Beyitte bahse konu sevgili naz atına bindiğinde beyler at uşağı olmaktadır. Başka bir deyişle beyler sevgilinin emrine amade olmaktadır:

Süvâr olsa semend-i nâza ol yâr
Önince begler olur gâşiye-dâr

Taşlıcalı Yahyâ Bey (Bozyiğit, 2021: 402)

“O sevgili, naz atına binse önu sıra beyler at uşağı olur.”

1.4.1.2. Efâhim-i Vükelâ (Büyük Vekiller)

Eşref Paşa (öl. 1894) Mustafa Reşit Paşa'ya (öl. 1858), süvari ya da piyade olarak, refakat eden topluluğun en büyük vekillerden oluştuğunu öne sürmektedir. Bu topluluk paşanın atının haşasını tutmakla/at seyisliğini yapmakla mükelleftir. Efâhim-i vükelânın (En büyük vekillerin) paşanın mevkibinde (maiyetinde) gâşiye-dâr (at seyisi) olması onun büyüklüğünü gözler önüne sermektedir:

Efâhim-i vükelâ mevkibinde⁵ gâşiye-dâr
E'âzım-i vüzerâ bâb-ı satvetinde gulâm

Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006: 52)

“En büyük vekiller senin maiyetinde at uşağıdır. Büyük vezirler, kudretinin kapısında köledir.”

1.4.1.3. Hâkân-ı Feth (Fetihler Yapan Hükümdar)

Alıntılanan beyitte Sultan Süleyman'a zafer ülkesinin padişahı olarak seslenilir. Fetih bir hükümdara benzetilir. Bu fetih hükümdarı her vakit Sultan Süleyman'ın at uşağıdır yani onun hizmetindedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın ululuğunu ortaya çıkarmak için bu ifadeler sarf edilmiştir:

Sen şu şehsin kim olupdur iy şeh-i milk-i zafer
Gâşiye-dârun önünce her zemân hâkân-ı feth

Kara Fazlî (Özkat, 2005: 152)

“Ey zafer ülkesinin padişahı! Sen öyle bir padişahsın ki fetih hükümdarı her vakit senin at uşağıdır.”

Padişahın yüceliğini okuyucuya göstermek isteyen Zâtî (öl. 1546) zafer sultanının bahse konu padişahın haşa tutucusu/at seyisi olduğunu belirtir. Beyitte “gâşiye-dâr olmak” kelime grubu “hizmetkârlığa ve emrinde olmaya” karşılık gelmektedir:

Gâşiye-dârun olup önünce sultân-ı zafer
Hem-înânun pâdşâhâ nusret-i hâkân-ı feth

⁵ Alıntı yapılan metinde geçen “mevkeb” yerine anlamca daha uygun olan “mevkib” kelimesi tercih edilmiştir.

Zâtî (Kurtoğlu, 2017: 128)

“Ey padişah! Zafer sultanı senin at seyisin oldu. Senin arkadaşın, fetih elde eden hakana (zaferler kazandıran) Allah’ın yardımudur.”

1.4.1.4. Hayl-i Tâcdârân (Padişahlar)

III. Ahmed (öl. 1736) övgüsündeki bir başka beyitte padişahın haşmet ve iclâl ile talih atına binmesi söz konusu edilmektedir. Hükümdar, talih atına bindiğinde padişahlar onun at seyisi olacaktır. Zira haşmet ve iclâl sahibi III. Ahmed karşısında padişahlar ancak onun at seyisi mesabesinde. Gâşiye-ber-dûş ibaresi “hizmetkârlığa ve kulluğa” işaret etmektedir:

Haşmet ü iclâl ile bindükçe rahş-ı devlete
Gâşiye-ber-dûş hayl-i tâcdârân olma

Arpaemîni-zâde Sâmî (Kutlar, 2004: 122)

“(III. Ahmed), Heybet ve büyüklük ile talih atına bindikçe padişah zümresi at seyisi olmaktadır.”

1.4.1.5. Padişahlar

Kara Fazlî’ye (öl. 1563) göre Şehzade Mustafa’nın (öl. 1553) talih atına binmesi durumunda tüm padişahlar onun atının önünde at uşağı olmak için can verecektir. Can vermek deyiminin “ölmek” ve “Bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek.” (Aksoy 2016: 678) anlamı beyte uygun düşmektedir. Tüm padişahlar, Şehzade Mustafa’nın hizmetini görmek için canlarından vazgeçecektir:

Binsen semend-i devlete cânlar virtür kamu
Şehler önünce gâşiye-dâr olmağa şehâ

Kara Fazlî (Özkat, 2005: 190)

“Ey padişah! Talih atına binsen tüm padişahlar senin önünde at uşağın olmak için canını verir.”

Kara Fazlî’nin imge dünyasında, Şehzade Mustafa saadet atına bindiğinde binlerce padişah onun atının önünde at uşağı olacaktır. Binlerce padişahın şehzadenin atının önünde haşa tutması/at uşağı olması imgesi onun büyüklüğüne dikkat çekmektedir:

Olsun önünce gâşiye-dârun hezâr şâh
Sen bin sa’âdet atına iy şâh-ı kâm-kâr

Kara Fazlî (Özkat, 2005: 200)

“Ey bahtiyar padişah! Sen saadet atına bin, binlerce padişah önünde at uşağın olsun.”

1.4.1.6. Sanâdîd-i Ricâl (İleri Gelen Devlet Adamları)

Damat İbrahim Paşa’nın (öl. 1730) Kethüdası Muhammed için yazılan beyitte onun heybetle yavaş yürüyen atın terbiyecisi olduğu hayal edilmektedir. Böylesi bir ata sahip Kethüda Muhammed’in atının seyisi ileri gelen devlet adamları olsa layıktır.

Gâşiye-dâr (At seyisi/Haşa tutucusu) ibaresi kethüdanın büyüklüğünün delili sayılabilir:

Râ'iz-i edhem-i âheste-rev-i haşmet kim
Gâşiye-dârı sanâdîd-i ricâl olsa mahal

Arpaemîni-zâde Sâmî (Kutlar, 2004: 242)

“Heybetle yavaş yürüyen atın terbiyecisidir onun seyisi ileri gelen devlet adamları olsa yeridir.”

1.4.2. Şairler

1.4.2.1 Şu'arâ (Şairler)

Fahriye beyti olarak addedilebilecek aşağıdaki beyitte şair şiir sanatını ulaşılamayacak bir seviyeye çıkardığını dillendirmektedir. Bundan dolayı şairlerden pek çoğu onun at uşağı derecesindedir. At uşağı, hizmetkârlığı simgelemektedir:

‘Âlî yine bir pâyeye irgüre ki nazmı
Oldı şu'arâdan niceler gâşiye-dârı

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018: 1186)

“Alî, şiir sanatını öyle bir dereceye ulaştırdı ki şairlerin pek çoğu onun at uşağı oldu.”

1.4.2.2. Zahîr-i Fâryâbî

Gül kelimesine *renkli* manası katan Farsça *gûn* (*renk*) son ekinin ilavesiyle oluşan *gülgûn* kelimesi “gül rengi, pembe” anlamını muhtevindir. Aynı zamanda al renkli bir cins ata da isim olan *Gülgûn*, *Hüsrev ü Şirin* adlı hikâyede Hüsrev'in, Şirin'e armağan ettiği atın adıdır (Canım 2016: 490). Fahriye kabilinden söylediği şu beyitte Diyarbakırlı Hâmî Ahmed (öl. 1747), şiirini Hüsrev'e, kalemini *Gülgûn* adlı ata, at seyisini de İranlı ünlü şair Zahîr-i Fâryâbî'ye (öl. 1201) benzeterek kendini üstün görmektedir:

Olıcak gülgûn-ı kilke Husrev-i nazmum süvâr
Gâşiye ber-dûş olur pîş-i⁶ rikâbumda zahîr

Hâmî Ahmed (Yılmaz, 2011: 58)

“Nazım Hüsrev'im kalemin Gülgün adlı atına binince Zahîr-i Fâryâbî, üzengimin önünde haşamı tutar.”

Gelibolulu Mustafa Âlî (öl. 1600), İranlı ünlü şair Zahîr-i Fâryâbî'nin kendi döneminde yaşamış olsaydı (ancak) kendine at uşağı olacağını ve üzengisini öpeceğini ileri sürerek fahriye yapmaktadır:

Zahîr'ün olsa zuhûrı eger zemânunda
Olurdu gâşiye-dârun iderdi bûs-ı rikâb

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018: 267)

“Zahîr-i Fâryâbî'nin ortaya çıkışı senin zamanında olsaydı at uşağın olup üzengini öperdi.”

⁶ pîş-i: kilk. Naşir metni kurarken kilk kelimesini tercih etmiştir.

1.4.3. Efsanevi Şahsiyetler

1.4.3.1. Âsaf bin Berhiyâ

Musahip Mustafa Paşa (öl. 1686) aşağıdaki beyitte şeh-süvâr (usta at binicisi) olarak nitelendirilir. Âsaf bin Berhiyâ (öl. ?), peygamber ve haşmetli bir hükümdar olan Hz. Süleyman'ın tüm hususlarda kendisine çok güvendiği veziri ve teyzesinin oğludur. İslam ve Yahudi kaynaklarında kendisi ile ilgili çeşitli rivayetler mevcuttur. İsm-i azamı bilen Âsaf keramet sahibidir. Âsaf'ın efsanevileşmiş kişiliği divan şairlerinin ilgisini çekmiş, vezirlerin övgüsü gerçekleştirirken memduh, Âsaf'a teşbih edilmiştir. Böylece vezirlerin ileri görüşlülüğüne, kudretine, mükemmel bir devlet adamı oluşuna vurgu yapılmıştır (Canım 2016: 241-243). Paşa, ikbal (büyük makam) atına binmesi hâlinde Âsaf onun atının yanı sıra atının örtüsünü tutsa yakışacaktır. Hz. Süleyman'ın ünlü veziri ve keramet sahibi Âsaf'ın paşanın emri altında olduğu ima edilmiştir:

O şeh-süvâr ki binse semend-i ikbâle
Revâdur Âsaf olursa yanınca gâşiye-dâr

Nâbî (Bilkan, 1997/I: 65)

“O usta at binicisi ikbal atına bindiğinde Âsaf (atının) yanı sıra at uşağı olsa yeridir.”

1.4.3.2. Behmen ve Hüsrev

Arpaemîni-zâde Sâmi (öl. 1734) III. Ahmed'i methettiği beytinde onun büyüklüğünden dem vurmaktadır. III. Ahmed öyle bir büyüklüğe sahiptir ki atına bindiğinde Şehname'de adı zikredilen büyük kahramanlardan Hüsrev ve İsfendiyar'ın oğlu Behmen onun atının haşasını tutacaktır/atının seyisi olacaktır. Hüsrev ve Behmen gibi İranlı kahramanların hükümdarın atının haşasını tutacak olması padişahın ululuğuna delalet etmektedir:

Behmen ü Husrev olur gâşiye-ber-dûşânı
Olsa şevketle süvâr-ı feres-i şûh-nijâd

Arpaemîni-zâde Sâmi (Kutlar, 2004: 111)

“(III. Ahmed), şuh soylu ata büyüklük ile binse at seyisi Behmen ve Hüsrev olur.”

1.4.3.3. Dârâ

16. yüzyılın ve tüm edebiyatımızın büyük şairlerinden Bâkî (öl. 1600), Sultan III. Mehmet'in (öl. 1603) tahta çıkışını tebrik için bir kaside telif eder. Bu kasidedeki beyitte hükümdarın hizmetlisi olarak Şehname kahramanlarından Dârâ'nın at seyisi ve İskender'in üzeni tutucu olduğu imgesi geçmektedir. Şair, bu iki kudretli padişah ile Sultan III. Mehmet'in yüceliğini öne çıkarmak istemiştir:

Dârâ revâ ki gâşiyenin ala dûşına
Lâyık budur ki ola Sikender rikâb-dâr

Bâkî (Küçük, 1994: 26)

“Dârâ, (Sultan Mehmet'in) atının örtüsünü omuzuna alması uygundur. İskender'in (Sultan Mehmet'in) üzenisini tutması layıktır.”

Sultan I. Mahmud Han (öl. 1754) Ferîdûn şanlı ve Dârâb maiyetlidir. Ayrıca onun atının üzengisinde at uşağı; İran ülkesinde on dört yıl tahta kalan; divan şiirinde ihtişam, debdebe ve kudreti sembolize eden Dârâ olacaktır. Beyitte dolaylı olarak meşhur İran hükümdarı Dârâ'nın Sultan I. Mahmud Han'ın hizmetçisi olacağı sezdirilmektedir:

Hân Mahmûd-ı Ferîdûn fer-i Dârâb-haşem
Ki rikâbında olur gâyişedârı Dârâ

Feyzî Halil Paşazâde (Eker, 2009: 112)

“Ferîdûn şanlı ve Dârâb maiyetli Han Mahmut'un üzengisinde at uşağı Dârâ olur.”

1.4.3.4. Hûşeng

Haşmet'e (öl. 1768) göre III. Mustafa (öl.1774) saltanat meydanının Düldül atına binmiştir. Malum olduğu üzere Hz. Ali'nin atının adı Düldül'dür. Hükümdarın bindiği talih atının haşasını Şehname'de adı geçen kahramanlardan Hûşeng'in omzunda taşıması layıktır. Şair bu ifade ile Hûşeng'in padişaha hizmetkâr olmasının uygun olacağını ön plana çıkarmaktadır:

Sen ol düldül-süvâr-ı arsağâh-ı saltanatsın kim
Sezâdır gâşiye ber-düş-ı ikbâlin ola Hûşeng

Haşmet (Aksoyak vd., 2018: 39)

“Sen öyle saltanat meydanının Düldül adlı atına binensin ki Hûşeng'in senin talih atının at uşağı olması yeridir.”

1.4.3.5. Zâloğlu Rüstem

Aşağıdaki beyitte Şehname kahramanlarından Keyhüsrev'in Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın meclisinde buhurdan gezdireceği hayali yer almaktadır. Zâloğlu Rüstem ise savaşta paşanın atının haşasını omuzunda taşıyacaktır. Bu sözler Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın büyüklüğünün altını çizmektedir:

Bezmd e micmere-gerdânın olur Keyhüsrev
Rezmd e gâşiye ber-düşün olur Rüstem-i Zâl

Osman Nevres (Kaya, 2020: 95)

“Keyhüsrev mecliste senin buhurdanlığını gezdiren kişi olur. Zâloğlu Rüstem ise savaşta atının haşasını omuzunda taşıyan/at uşağın olur.”

Yine Osman Nevres (öl. 1876) tarafından söylenen aşağıdaki beyitte Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın savaşta kahramanlığı konu edilmektedir. Zâloğlu Rüstem'in savaşta paşayı kahramanlık yaparken görmesi durumunda paşanın atının haşasını omuzunda taşıyan/at uşağı olacağı kanaatindedir:

Rûz-ı rezm öyle şecâ'atle seni görse idi
Tâ-ebed gâşiye ber-düşün olurdu Rüstem

Osman Nevres (Kaya, 2020: 112)

“Rüstem, savaş günü seni öyle kahramanlıkla görse idi sonsuza kadar senin atının haşasını omuzunda taşıyan/at uşağın olurdu.”

1.4.4. Tarihi Şahsiyetler

1.4.4.1. İbnü'r-Rûmî, Lebîd b. Rebîa, Selmân-ı Fârisî

Gelibolulu Mustafa Âlî, Osman Paşa'nın kendine ilgi göstermesi hâlinde İbnü'r-Rûmî, Lebîd b. Rebîa ve Selmân-ı Fârisî'nin atının haşasını tutacağını ifade etmiştir. Beyitteki gâşiye-dâr (haşa tutan/at seyisi) kavramına "hizmet eden" manası verilebilir:

Ragbet it gâşiye-dâr olsun ana 'urbânun
İbni Rûmî vü Lebîd'i 'Acem'ün Selmân'ı

Gelibolulu Mustafa Âlî (Aksoyak, 2018: 245)

"(Sen Alî'ye) alaka göster, bedevilerin İbnü'r-Rûmî'si, Lebîd b. Rebîa ve Acem'in Selmân-ı Fârisî'si (Alî'ye) at uşağı olsun."

1.4.4.2. İbrahim bin Edhem

Sultan İbrahim övgüsündeki şiirde onun atına yüzlerce Edhem'in at uşağı olmasından bahsedilmiştir. Beyitte söz edilen Edhem, İbrahim bin Edhem ve Halil de Halilullah lakabıyla tanınan Hz. İbrahim olmalıdır. Övülen padişahın adıyla uyumlu olması bakımından bu isimler bilhassa seçilmiştir. Edhem kelimesinin at anlamı rahş (at) ile iham-ı tenasüp meydana getirmiştir:

Semiyy-i Halîl-ahter-i burc-ı hikmet
Ki rahşınadur gâşiye-keş yüz Edhem

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 94)

"Atına yüzlerce Edhem'in at uşağı olduğu (Sultan İbrahim) hikmet burcunun Halil yıldızıyla adaştır."

Hiz. Peygamber övgüsündeki beyitte İbrahim bin Edhem'in Hz. Muhammed'in atının uşağı olsa buna şaşılmayacağı açıklanmıştır. Nitekim şairin tasavvuruna göre İbrahim bin Edhem, Hz. Peygamber'in atının üzengisini öpmenin şerefiyle mutludur. Edhem kelimesinin anlamlarından biri attır, rikâb ve gâşiye ber-dûş ile ilgilidir:

Olsa ne 'aceb eşhebine gâşiye ber-dûş
Hurrem şeref-i bûs-ı rikâbın ile Edhem

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 392)

"Edhem, senin atının uşağı olsa buna şaşılır mı? O, senin üzengini öpmenin şerefiyle mutludur."

1.4.4.3. Kadı Şüreyh

Kasîde Berây-ı La'î-zâde Mehmed Efendi başlıklı şiirdeki beyitte 'Allâme La'î-zâde Mehmed Efendi (öl. 1746); Kûfe kadısı olup tabîin döneminin önde gelen fakihleri içerisinde yer alan Kadı Şüreyh (öl. 699?) ve sufi, kelim ve fıkıh âlimi Aynülkudât el-Hemedânî (öl. 1131) vasıtasıyla methedilmektedir. Kadı Şüreyh'in, La'î-zâde Mehmed Efendi'nin fazilet atının haşasını tutacak olması imgesi yüceliği vurgulamak içindir:

Kâzî Şüreyh gâşiye-dâr-ı fazileti
'Aynü'l-kuzât-ı dânişe hem-rikâb olur

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 267)

“Kadı Şüreyh, onun fazilet atının at uşağıdır. Âlim Aynülkudât el-Hemedânî ile denk olur.”

1.4.4.4. Sadeddin-i Taftazani ve Seyyid Şerif Cürcani

Yahyâ Nazîm, Ârif Efendi adında bir âlimi övmektedir. Çok farklı yönleri olan âlim Sadeddin-i Taftazani (öl. 1390) ve fıkıh, kelim ve Arap dili konularında bilgin Seyyid Şerif Cürcani (öl. 1413) koşarak Ârif Efendi'nin atının at uşağı olacaktır. Şair, dolaylı olarak Sadeddin-i Taftazani ve Seyyid Şerif Cürcani'nin Ârif Efendi'nin hizmetkârı olacağını iddia etmektedir:

‘Allâme-i devrân ki ola Sa’d ile Seyyid
Pûyân u devân gâşiye ber-dûş-ı semendi⁷

Yahyâ Nazîm (Çakır, 2018: 608)

“(Ârif Efendi), zamanın en büyük âlimi ki Sadeddin-i Taftazani ve Seyyid Şerif Cürcani koşarak onun atının at uşağı olur.”

1.5. Tabiat

1.5.1. Felek

Davud Paşa için yazılan kasidedeki beyitte felek, gâşiye-dâr; mihr (güneş) ve meh (ay), rikâb (üzengi); ikbâl (talih), râyız (at terbiyecisi) olmuştur. Şair bu duruma şaşılmasını gerektiğini düşünmektedir ve bu hususu açıkça dile getirmektedir. Câzib'in (öl. ?) sarf ettiği ifadelerden okuyucunun aklına Davud Paşa'nın yüce bir kişiliğe sahip olduğu gelmektedir:

Felek-i gâşiye-dârın dahı ol mihr ü mehi
N'ola kim râyız-i ikbâline olmuşa rikâb

Câzib (Yılmaz 2010: 524)

“At uşağı feleğin güneş ve ayı onun talihi (atının) terbiyecisine üzengi olmuşa buna şaşılır mı?”

Kaydedilen beyit Mevlevîliği sistemleştirip tarikat hâline getiren Sultan Veled'in mübalağalı övgüsüne ayrılmıştır. Sultan Veled'in zamanın padişahı olması dileği felek fağfurunun at uşağı olması hayaliyle sınırlandırılmıştır:

Lâlâ-yı Bahâ-i Veled olsun şeh-i devrân
Fâgfûr-ı felek tâ kim ola gâşiye ber-dûş

Sâkıb Dede (Arı 2003: 356)

“Felek fağfuru at uşağı oluncaya kadar Sultan Veled zamanın padişahı olsun.”

1.5.2. Hilâl-i İyd (Bayram Hilali)

Hiz. Peygamber gökte hilal görülünce oruca başlanması ve yine hilalle birlikte bayram edilmesini buyurmuştur. 16. yüzyıl şairlerinden Celîlî (öl. 1569-70) bayram hilali ile ilgili şairane bir yorum geliştirmektedir. Ona göre gökte beliren bayram hilali değildir, gökyüzünün at uşağı zaman atının hızlı at binicisine altın üzengi uzatmaktadır. Hilal ile altın üzengi teşbihi rengi ve şekli dolayısıyla yapılmış olmalıdır. Beyitte at uşağının kim ya da ne olduğu tespit edilememektedir:

⁷ Alınan metinde “kemendi” kelimesi anlamca daha uygun olduğu için “semendi” şeklinde yazılmıştır.

Hilâl-i 'ıyd sanman kim sipihrûn gâşiye-dârı
Rikâb-ı zer sunar çâpük-süvâr-ı rahş-ı eyyâma

Celîlî (Kazan-Nas 2018: 401)

“(Gökte görünenin) bayram hilali olduğunu sanmayın. (Gökte görünen) gökyüzünün at uşağıdır, zaman atının hızlı at binicisine altın üzengi uzatır.”

1.5.3 Keyvân (Zühal)

Şarkıda yer alan dörtlükteki memduhun iclâli (yüceliği) bir ata teşbih edilmektedir. Yücelik atının gâşiyesini (eyerinin örtüsünü) Keyvân (Zühal) gezegeni çekmektedir/taşımaktadır. Gulûv derecesinde mübalağa yapılan dörtlükte Zühal gezegeni padişahın maiyeti olarak değerlendirilmiştir:

Şevketin yıldızı ger doğsa kalır hîre güneş
Bâb-ı ihsânının ednâ kulu sultân-ı Habeş
Rahş-ı iclâline Keyvân-ı felek gâşiye-keş
Yaşa durdukça cihân sen dahi dur pâdişehim

Osman Nevres (Kaya 2020: 570)

“Senin büyüklüğünün yıldızı doğsa güneş fersiz kalır. Senin ihsanının kapısının en basit kulu Habeş sultanıdır. Yüceliğinin atına gökteki Zühal gezegeni at uşağıdır. Yaşa, cihan durdukça sen de dur, padişahım!”

1.5.4. Mâh (Ay)

Sehî Bey (öl. 1548/49), Kanuni Sultan Süleyman'ın talih atına bindiğinde gökyüzündeki ayın onun önü sıra at uşağı olup yürüdüğünü ileri sürmüştür. “Gün gibi” ibaresinin mâh (ay) ile tenasüp oluşturması dikkat çekicidir. Şairin aşığadaki imgeyi düzenlemesinde ay ve güneşin padişahın hizmetinde olduğu düşüncesini okuyucunun zihnine yerleştirmek istemesi etkili olmuştur:

Sen devlet atına olıcak gün gibi süvâr
Önünce mâh gâşiye-dârun olup gider

Sehî Bey (Yılmaz 2010: 178)

“Sen talih atına apaçık binince ay senin önün sıra at uşağın olup gider.”

1.5.5. Sa´d-ı Ekber (Zühre)

Naat türündeki müsemmenin ilk beytinde Hz. Peygamber'in Hakk'ın dostu olduğu ifade edilmektedir. Beyitte Hz. Peygamber'in cömertlik sahibi varlığını, ahlak güzelliği yaptığı ve Zühre'yi güzel baht atının haşasını omuzunda taşıyıcı yaptığı hayale yer verilmiştir:

Hüsni-hulk itmiş habîb-i Hak vücûd-ı ekremün
Sa´d-ı ekber gâşiye ber-dûş-ı baht-ı hurremün

Sâkıb Dede (Arı 2003: 578)

“Hakkın dostu (Hz. Peygamber), cömertlik sahibi varlığını, ahlak güzelliği yapmış. Zühre'yi güzel baht atının haşasını omuzunda taşıyan etmiş.”

1.5.6. Sabâ (Sabah Rüzgârı)

Şeyhülislam Yahyâ (öl. 1644), gül bahçesinde altın sarısıyla süslü yaprakların havada üşüşmesi manzarasını resmetmektedir. Şair, sabah rüzgârının, sonbaharın emrinde/hizmetinde olduğu düşüncesini okuyuculara aktarmak için sabah rüzgârının sonbahar (atının) at uşağı olduğu hayaline başvurmuştur:

Berg-i zer-i pür-nakş-ıla gülşende vezândur
Gûyâ ki sabâ gâşiye ber-dûş-ı hazândur

Şeyhülislam Yahyâ (Ertem, 1995: 66)

“Altın sarısıyla bezenmiş yapraklar ile gül bahçesinde esmektedir. Sanki sabah rüzgârı sonbaharın at uşağıdır.”

Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi (öl. 1515), at seyisi bağlamında oldukça farklı bir imge yapmaktadır. Şair, sevgilinin saçını, atın üzerine serilen haşa; aşğın ahını bir habercî; sabah rüzgârını da at seyisi olarak yorumlamaktadır. Bu teşbihlerin tasarlanmasında sabah rüzgârının sevgilinin saçını havaya kaldırması etkili olmuştur:

Götürüp gâşiye-i zülfünü dûşında sabâ
Peyk-i âhum gibi ol dahi hevâdârun ola

Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi (Erünsal, 1983: 200)

“Saba rüzgârı, omuzunda senin saçının haşasını götürüp ah habercim gibi o da aşğın olur.”

1.6. Yücelik Bildiren Kavramlar

1.6.1. Câh, Celâl, İzzet, İkbâl (Makam, Yücelik, Büyüklük, Baht Açıklığı)

Ebû Sa’îd Efendi’nin fetva makamına geçmesi dolayısıyla sunulan kasidedeki beyitte onun yüceliği at ve at seyisi çerçevesinde tasvir edilir ve ona dua edilir. İzz (yücelik) ve devlet (talih) Ebû Sa’îd Efendi’nin atıdır. Mahşer gününe kadar bu ata câh (makam) ve celâlin (ululuk) at seyisi olması temenni edilmektedir. Aslında gâşiye ber-dûş (at seyisi) tabiri ile câh ve celâlin Ebû Sa’îd Efendi’nin emrinde/maiyyetinde olması istenmektedir:

Zîr-rânunda olup eblak-ı ’izz ü devlet
Hasre dek gâşiye ber-dûşun ola câh u celâl

Sehmî (Dirican, 2007: 93)

“Yücelik ve talih atı altında olup mahşere kadar makam ve ululuk at seyisin olsun.”

Zâtî, Sultan Bayezid’in (öl. 1512) at biniciliğini ele almaktadır. Padişaha *ey çâpük-süvâr* (hızlı at binicisi) olarak seslenen şair, onun talih atına bindiğini tasavvur etmektedir. Böyle bir durumda Allah’ın emriyle izzet (yücelik), padişahın atının haşasını tutuculuk/seyislik görevini üstlenecektir:

Devlet atına süvâr oldukda ey çâpük-süvâr
Hak önünce gâşiye-dârun idüpdür ’izzeti

Zâtî (Kurtoğlu, 2017: 67)

“Ey hızlı at binicisi! Talih atına bindiğinde Allah önün sıra saygınlığı haşa tutucun etmiştir.”

Kanuni Sultan Süleyman övgüsündeki şiirde padişahın önü sıra giden at uşağının izzet (saygınlık) ve ikbâl (talih) olduğu söylenerek somutlama yapılmaktadır. İzzet ve ikbâlin padişahın atının haşasını tuttuğu zikredilmek suretiyle okuyucu onun yüceliğini düşünmeye sevk edilir:

Gâşiye-dârı önince 'izzet ü ikbâldür
Hem-cinân ü hem-rikâb-ı pâdşâ-yı saltanat

Zâtî (Kurtoğlu, 2017: 117)

“(Padişahın) önünde at uşağı saygınlık ve talihtir. Saltanat sahibi padişah, yücelik ile aynı cenneti paylaşmakta ve talih ile arkadaştır.”

Ubeydî (öl. 1573), celâl (büyüklük) mefhumunu muhatabın övgüsünü gerçekleştirirken kişileştirmektedir. Şair, yüceliğin muhatabın tabiatı atının feyizlerini görmesi durumunda onun atının önünde at uşağı olacağını iddia etmektedir. Beyitte “gâşiye-dâr olurdu” kelime grubu “emrinde olurdu” şeklinde anlamlandırılabilir:

Vâridâtın görse tab'ı şehsüvârınun eger
Gâşiye-dârı olurdu atı önince celâl

Ubeydî (Arslan, 2013: 216)

“Tabiatının usta at binicisinin feyizlerini görse celal (büyüklük), (onun atının) önünde at uşağı olurdu.”

Sonuç

Hız. Peygamber, Şeyhülislam, padişah ve paşaların övgüsünde söylenen beyitlerde dinî ve tasavvufî kavramlar arasında yer alan *akl-ı kül*, *af ve şefaât*, *fetih*, *tevfik*, *zafer* haşa tutucu olarak kurgulanmışlardır. Hız. Peygamber övgüsünde kaleme alınan şiirlerde ise onun haşa tutucusunun *Cebraîl*, *melek/melekler Mikail*, *İbrahim bin Edhem*, *Sa'd-ı Ekber (Zühre)* gâşiye-dâr olarak hayal edilmiştir. Gâşiye-dâr olarak tasavvur edilenler içerisinde nicelik bakımından Cebraîl öne çıkmaktadır.

Sabrî Mehmed Şerîf ve Vahyî, memduhlarını överken “fikir”i ve “Kâsıd-ı Şî'r-i Ter”i (Taze Şiir Habercisi) haşa tutucu olarak tahayyül ederek fahriye sayılabilecek beyitler meydana getirmişlerdir.

Bazı şairler muhataplarının atının haşa tutucusu olarak beyleri, efâhim-i vükelâyı (büyük vekiller), hâkân-ı fethi (fetihler yapan hükümdar), hayl-i tâcdârânı (padişahlar), padişahlar, sanâdîd-i ricâli (ileri gelen devlet adamları) görerek onları yüceltmişlerdir.

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Zahîr-i Fâryâbî'nin kendilerini haşa tutucusu mesabesinde görürler. Gelibolulu Mustafa Âlî, şiir sanatını öyle bir dereceye ulaştırdığı için şu'arâdan niceleri (şairlerden pek çokları) kendisinin at uşağı olması imgesine yer verir. Kimi şairler kaside sundukları şahısların haşa tutucusu olarak Âsaf, Behmen, Hüsrev, Dârâ, Hüşeng ve Rüstem'i düşünmüşlerdir.

İbnü'r-Rûmî, Lebîd b. Rebîa, Selmân-ı Fârisî, İbrahim bin Edhem, Kadı Şüreyh, Sadeddin-i Taftazani ve Seyyid Şerif Cürçani gibi tarihî şahsiyetler de memduhların haşa tutucusu olarak şiire konu edilmişlerdir. Divan şairleri, tabiat unsurlarından feleği, hilâl-i 'ıydı (bayram hilali), Keyvân'ı (Zühal), mâhı (ay), Sa'd-ı Ekber'i (Zühre),

sabâyı (sabah rüzgârı) haşa tutucusu olarak göstermişlerdir. Övülen şahıslar bağlamında yücelik bildiren câh, celâl, izzet, ikbâl (makam, yücelik, büyüklük, baht açıklığı), celâl (büyüklük) kavramlarının haşa tutucusu olduğu şeklindeki imgeler oluşturulmuştur.

Ele alınan şiirlerde gâşiye-dâr olmak ve gâşiye ber-düş ibarelerinin haşa tutucu, at seyisi, at uşağı” yanı sıra “hizmetinde olma/hizmetini görme, emrinde olma, kulluk etme, tabi olma” anlamlarını da ihtiva ettiği göz önünde tutulmalıdır. Zikredilen ibarelerin önceleri beden dili ifadeleri iken sonraları deyimleştiğini söylemek mümkündür. Nitekim çalışmanın giriş kısmında verilen tarihi olaylar bu görüşü desteklemektedir.

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa (1876). *Lehçe-i Osmânî*. İstanbul: Tab’hâne-i Âmire.
- Aksoy, Ö. A. (2016). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*. İnkılâp Yay.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. (Erişim: 12.06.2022), (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>)
- Aksoyak, İ. H. ve Arslan, M. (2018). *Haşmet Dîvânı*. (Erişim: 12.06.2022), (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>)
- Akyüz, K. vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Alî Nazîmâ - Reşâd (F.) (1901). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Ali Seydi (1909-1912). *Resimli Kâmûs-ı Osmanî*. İstanbul: Matbaa ve Kütüphane-i Cihan.
- Arı, A. (2003). *Melevîlikte Bir Hânedân Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Arslan, Ö. (2013). *Ubeydî Dîvânı (Metin ve İnceleme)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayverdi, İ. (2020). *Kubbealtı Lugati, Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Babacan, İ. (2009). Sebk-i Hindi Şiirinde Yeni-Orjinal Yapı ve Terkipler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 29-46.
- Bıyık-Yapa, M. (2007). *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı I-II*. İstanbul: MEB Yay.
- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Nesre Çeviri - Sözlük)* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yay.
- Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yay.
- Çakır, M. S. (2018). *Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çeçen, M. K. (2010). *Sabrî Mehmed Şerîf Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni Ve Tahlili* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Dirican, E. (2007). *Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eker, R. (2009). *Feyzî Halil Paşazâde Divânı* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Ertem, R. (1995). *Şeyhülislâm Yahya Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Erünsal, E. İ. (1983). *The Life and Works Of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with A Critical Edition of His Dîvân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.
- Hüseyin Remzî (1888). *Lügat-i Remzî*. C I-II, İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- İbrahim Cûdî Efendi (1913). *Lügat-ı Cûdî*. Trabzon: Kitabhane-i Hamdi.
- Karayazı, N. (2012). *17. Yüzyıl Şâiri Ahmed Yârî ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. (Erişim: 12.06.2022), (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>)
- Kazan-Nas, Ş. (2018). *Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Konya: Palet Yay.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî dîvânî (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. (Erişim: 12.06.2022), (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>)
- Kutlar, F. S. (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Dîvân*. Ankara: Kalkan Matbaası.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*. Ankara: TDK Yay.
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmed Salâhî (1905). *Kâmûs-ı Osmanî*. C. I-IV. Mahmud Bey Matbaası.
- Muallim Nâcî (1322/1904). *Lügat-ı Nâcî*. İstanbul: Asır Matbaası.
- Mütercim Asım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. I. Ankara: MEB Yay.
- Sâlehpour, C. (1991). *Ferheng-i Câmi'-i Fârsî Be-Türkî (İstanbulî)*. C. II. Tebriz: Lale Yay.
- Sir James W. Redhouse (1996). *A Turkish And English Lexicon*. Beirut: Librairie Du Liban.
- Şahin, M. ve Tunç, Z. (2018). Türkiye Selçuklularının Sinop'un Fethinde Gâşiye'yi Hâkimiyet Âlameti Olarak Kullanmaları ve Fetih İçin Gönderilen Fütüvvetnâme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 701-710.
- Şemseddin Sâmî (1900). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Taş, H. (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toven, M. B. (1924). *Yeni Türkçe Lügat*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.
- Yavuz, Y. Ş. (2010). Şefaat. *DİA*. C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.-412-415.
- Yılmaz, K. H. (2011). *Hâmî Ahmed (Diyarbakrî) Divanı İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, M. (2010). *Sehî Bey Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2010). *Câzib Divanı İnceleme, Metin* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.